

Soru 1: Virüs krizine yüksek enflasyon, işsizlik ve rezerv sıkıntısı ile yakalanan Türkiye kurtuluş reçetesi olarak nasıl bir ekonomik politika izlemelidir?

Dünyada hemen hemen tüm ülkelerin bu salgınla mücadelede iki amacı var. Bunlardan biri, hayatını kaybeden insan sayısını minimumda tutmak, diğeri de salgının ekonomik etkisini en aza indirmek.

Bu amaçların hangisinin önceleneceğini ise sağlık sistemlerinin kapasitesi ile ekonominin gücü, kurumsal düzeyi ve üretim alt yapısının belli merkezlerde toplanmış olup olmaması belirliyor.

Rasyonel kurumsal akılla hareket eden devletler, salgının yol açacağı can kayıplarını en aza indirmeyi ve bunun için sağlık sistemleri üzerindeki baskıyı kaldırmayı önceleyen fiziksel mesafelendirme önlemlerine, kapsamlı ekonomik paketler açıklarak başvururken, bazı ülkeler de ekonominin çarklarının dönmesini öncelikli hedef olarak ilan ettiler.

Cumhurbaşkanı, “üretimin ve ihracatın devamı en önemli önceliğimizdir” diyerek, hatta bunun bir fırsat olacağını söyleyerek Türkiye’nin ekonomiyi ön plana alacağını duyurdu.

Ancak, Türkiye, salgının katlanarak yayılması karşısında fiziksel önlemlerden de uzak kalamadı. Ülkeye giriş çıkışları, kentler arasında seyahati belirsiz bir süre askıya aldı. Okulları, camileri ve tüm kitlesel faaliyetleri durdurdu. Diğer fiziksel önlemleri alma yetkisini ise valilere bırakarak yurttaşların gönüllü karantina uygulamasını istedi. Bunun için ‘evde kal’ çağrılılarıyla, anayasanın devlete yüklediği yükümlülüklerden kaçınarak, evde kalmamanın sorumluluğu ve maliyetini yurttaşlara yükledi.

Kanaatim, Türkiye’nin ekonomiyi önceleyerek can kayıplarını önleyecek fiziksel önlemlerden kaçınmasının hem toplumsal hem de ekonomik sonuçlarının çok daha ağır olacağı yönünde.

Çünkü Türkiye’nin sağlık sistemi, fiziksel önlem almakta çok geç kalındığı için, katlanarak artan hasta sayısını kaldıracak kapasitenin çok uzağında. Can kayıpları exponential artmaya başladığında çok sert karantina önlemleri kaçınılmaz olacak, bu da salgında işverenlerin insafına terkedilerek çalışmak zorunda bırakılan insanların kurban olarak seçildiği algısını besleyecektir. Bunun yanısıra işyerini kapatmak zorunda kalan küçük esnafın ve binlerce küçük işletme ile işini kaybeden yüzbinlerce insanın, devletin olağanüstü durumlarda dahi yurttaşına destek vermediği kanaati pekişecek, bu da ileride alınacak her önlemi boşa çıkaracak çok derin bir güven bunalımına yol açacaktır.

Dolayısıyla Türkiye, ekonomi önceliğiyle hareket ederek, salgının ilk günlerinde alınması gereken kapsamlı ekonomik destek paketiyle desteklenmemiş fiziksel önlemleri almayarak, çok daha derin ve uzun süreli bir resesyonun önünü açmıştır.

Oysa, sağlık sisteminin kapasitesinin salgınla baş edecek yeterlilikte olmadığı dikkate alınarak, katı fiziksel sınırlama önlemleri, güçlü ve tüm yurttaşları kapsayıcı bir ekonomik destek programı ile hayata geçirilseydi, hem çok daha az can kaybıyla hem de daha kısa sürecek bir resesyonla bu salgını arkada bırakmak mümkün olabilirdi.

Geç kalındı. Ancak hala can kayıplarını önleyecek bir zaman dilimi var önümüzde.

Soru 2: Merkez Bankası’nın para basma senaryoları üzerine farklı düşünceler var.

- **İki ihtimalde de ekonomik öncelikler neler olmalıdır?**
- **Türkiye para basarak kısa vadede atlattığı sorunları orta vadede toparlayabilir mi?**
- **İşini kaybeden işçilerin, kirasını ödemeyen işverenlerin acil problemlerini çözmeleri için başka bir öneri yapıyor mu?**

Mevcut kaynak yetersizliği bahane olarak kullanılmadan, Mahfi Eğilmez’in önerdiği gibi para basarak ve gelir kaybını önleyecek biçimde, hane halkına doğrudan gelir desteği, kira desteği vb. destekler için bu parayı kullanarak ve aynı zamanda katı karantina uygulamalarını yürürlüğe koyarak daha fazla zararı önlemek

mümkün. İşsizlik fonu son kuruşuna kadar, insanları işlerinde tutmak için kullanılmalı. IMF'ye vakit geçirmeden başvurulmalı. Bu bir stand-by değil. Stand-by'da olduğu gibi İktidarı ürkütecek koşullar içermiyor. IMF'den alınacak kaynak bankacılık sistemine sermaye desteği olarak kullanılabilir ve kademeli olarak üretime geçecek işyerlerinin işletme sermayesi desteğinde kullanılabilir.

Kanal İstanbul gibi projeler hemen durdurulmalı. Petrol fiyatlarının spot piyasada 5 dolara kadar gerilediği unutulmamalı. Yani bu bir üretim değil talep krizi. ABD ve AB ile güven telkin edecek bir ekonomi yönetimi işbaşına getirilmeli ve merkez bankaları arasındaki takas hattına dahil olunmanın koşulları zorlanmalı.

Bu önlemlerin partizanca değil, tarafsız ve kapsayıcı bir biçimde uygulanması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Mevcut ekonomik ve sosyal konsey, kapsayıcılığı artırılarak, ekonomik destek paketinin uygulayıcısı olabilir. Bu, kamu kaynaklarının eşit ve adil kullanıldığı algısına hizmet eder.

Para basmanın enflasyonist etkileri sonra konuşulacak meseledir. Doğrudan gelir desteği uygulamasıyla, para ihtiyacı olan insanlara dağıtılırsa bunun enflasyonist etkisi daha az olur. Ancak fiyatların, arz kısıtlılığından ve tedarik zincirlerinin kopmasından dolayı yükselme olasılığı var. Bu da, tedarik zincirlerini ayakta tutacak önlemler alınarak aşılabilecek bir sorundur.

Kaldı ki, salgın deprem, tsunami gibi fiziki alt yapıya zarar veren bir afet değildir. Hedefinde insanlar var. Bu nedenle öncelik insanları kurtarmak ve hayatta tutmak olmalı. İşyerleri salgın sonrasına kadar işlerini ayakta tutacaklarına, çalışanlar salgın sonrasında bir işleri olacağına inanırlarsa, olağan hayata dönüş daha kolay ve sorunsuz olur.

Dünyada da, tüm borçlanma limitleri, bütçe/GSYİH sınırlamaları, enflasyonist baskı ya da varlık fiyatlarının şişmesi veya tepetaklak olması korkuları rafa kaldırıldı. ABD, 2 trilyon dolarlık, Almanya 750 milyar Euro'luk ekonomik paket açıklarken, Avrupa Merkez Bankası da (AMB) Euro bölgesine sunduğu likidite olanaklarını 3 trilyon Euro'ya kadar genişleteceğini belirtti. Lagarde, salgın nedeniyle oluşturulan Pandemi Acil Alım Programı ile 750 milyar Euro kadar ek destek imkanı yaratılacağını ve geçmişte var olan birçok limitin de kaldırılacağını açıkladı. Pandemi Alım Programı ile AMB'nin bir ülkenin borcunun üçte birinden daha fazlasını elinde tutamayacağına dair kural kaldırıldı.

Görüleceği gibi olağanüstü dönemlerde olağanüstü önlemler alınıyor. Eski ezberlere sığınmanın zamanı değil. Bu kriz atlatıldıktan sonra tüm dünyanın kapsamlı borç silme, borç yeniden yapılandırma ve düşük gelirli leri koruyan yeni öncelikler ve kriterler ile yoluna devam etme olasılığı çok yüksektir. Tabii her ülke sağlık sistemini gözden geçirmek, kapasitesini artırmak, tüm yurttaşlarını kapsayacak sağlık politikasını hayata geçirmek zorunda kalacak.

Sağlığın ticarileştirilmesinin tüm dünya ekonomisine nasıl ani fren yaptırdığı umarım unutulmaz.